

Пациентът като активен субект на процеса на обучение

The patient as an active subject of the learning process

**Силвана Грозданова Стоянова, Радостина Станиславова Николова,
Мая Светославова Стефанова**

Катедра „Логопедия и медицинска педагогика“

Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“

Специалност „Управление на здравните грижи“

ОКС „Бакалавър“, втори курс

Научен ръководител – проф. Маринела Иванова Грудева, д.п.

**Silvana Grozdanova Stoyanova, Radostina Stanislavova Nikolova,
Maya Svetoslavova Stefanova**

Department of Speech Therapy and Medical Pedagogy

Medical University „Prof. Dr. Paraskev Stoyanov“

Specialty „Health Care Management“

Bachelor's degree second year

Supervisor – Prof. Marinela Ivanova Grudeva, Ph.D.

Резюме

Развитието на човешката цивилизация е неразривно свързано с образованието. Всяко голямо постижение на човечеството намира израз чрез и в него. В този аспект на разглеждане може да се приеме твърдението, според което медицинското образование има уникален характер. Няма друга област в човешката дейност, която в такава степен да засяга най-ценното – живота на човека и неговото здраве. Подготовката на висококвалифицирани здравни специалисти е жизненонеобходимо за нуждите на обществото. Специфична особеност на учебния процес във висшето медицинско училище е провеждането му в реални болнични условия, с активното участие на пациентите. Като страна от сложното взаимодействие „преподавател-студент-пациент“ и като потребител на здравни услуги, пациентът ежедневно общува с бъдещите медицински специалисти, което само по себе си е значимо не само за него, но и за взаимоотношенията между самите преподаватели и студенти. Съвременното схващане за процеса обучение се основава на разбирането за изграждане и осъществяване на активно взаимодействие между преподавател и студент, като основни негови субекти, но без появата на третия субект – пациента, това би било непостижимо. От тази гледа точка ролята на пациента като активен субект на образователния процес може да се определи като ключова.

Ключови думи: пациент, субект, преподавател, студент, взаимоотношения, общуване

Abstract

The development of human civilization is inextricably linked to education. Every great achievement of mankind finds expression through and in education. Medical education has a unique character. There is no other area of human activity that affects the most valuable – human life and health. The training of highly qualified health professionals is vital for the needs of society. A specific feature of the educational process in the higher medical school is its implementation in real hospital conditions and the active participation of the patient in it. As a part of the complex „teacher-student-patient“ interaction and as a user of health services, the patient communicates daily with future medical professionals, which in itself is important not only for the individual patient but also for the relationship between teachers and students. The modern understanding of the learning process is based on the understanding of building and implementing active interaction between teacher and student, as the main subjects in it, but without the emergence of the third subject – the patient, this would be unattainable. From this point of view, the role of the patient as an active subject of the educational process can be defined as key.

Keywords: patient, subject, teacher, student, relationship, communication

Въведение

От научната литература е известно, че процесът на обучение във висшите медицински училища притежава всички основни характеристики на учебния процес изобщо, но има и свои специфични, които го отличават от учебния процес в другите висши училища. Една от тези специфични особености е включването на трети субект-пациент.

Изложение

I. Същност на понятието „пациент“

Думата „пациент“ има латински произход (patients) и означава буквално „гърпелив, страдащ“. Според българския тълковен речник това е „болен, който се лекува при лекар“. А смисловото значение на думата „болен“ се свързва с човек, „който не е здрав, който страда от болест“ [12]. За М. Грудева понятието „пациент“ има значението на човек, който е с нарушено здравословно състояние, нуждае се от медицинска помощ, излязъл е от обичайната си среда, в която живее, и е попаднал в нова, нетипична за него среда, каквато е болничната, придобил е „нов социален статус – статус на болен“ [по 3]. И това е така, защото болният човек води ограничен, от гледна точка на личната си свобода, живот. Лишен е от значими за него лични и обществени връзки. Стеснява или напълно изгубва социалната си позиция и роля.

От съществено значение за уточняването на броя и спецификата на основните субекти в процеса на обучение във висшето медицинско училище са становищата на редица психолози, които определят ролята на болния човек като „пациент“ и „клиент“.

Терминът „пациент“ тук отново се тълкува като „страдащ, който в болестното си състояние не може да управлява тялото и/или съзнателната си психична дейност и социалното си функциониране“, а под „клиент“ – „страдащ човек, но със съхранени умствени и интелектуални способности“.

От психологическа гледна точка, в тесен аспект на разбиране и тълкуване, терминът „пациент“ обозначава „човек, който се намира в опасно за живота му критично физическо и умствено състояние (тежък инфаркт, инсулт, деменция, припадък), който не може да участва самостоя-

телно и съзнателно в пълноценна комуникация. По тази причина, и то сравнително често, двата термина „болен“ и „пациент“, се използват като синоними [7].

Анализът на различни тълкувания на понятието „пациент“ дава основание да се приеме една по-обща дефиниция, според която „пациентът“ е човек с нарушено здраве, който се нуждае от медицинска помощ, за да се възстанови. А самият болен се явява „живо средство за обучение“ [1].

Тъй като процесът на обучение се разглежда като активно взаимодействие на личности (субекти), пациентът (болният) следва да се приема и разглежда като негов активен субект, заедно с преподавателя и студента.

II. Значение на думата „субект“

Думата „субект“ произлиза от латинската дума „subjectus“, което означава в буквален смисъл „намиращ се под или в основата“ на „нещо, което се намира под въздействие или в основата на действие.“ Във философията, психологията и в педагогиката под „субект“ обикновено се разбира активна фигура или човек, който мисли за нещо или взаимодейства с даден обект [по 9].

Според М. Грудева понятието „субект“, в най-широкия смисъл на неговото разглеждане, включва „същество, което има съзнание, воля и способност за целенасочена дейност по отношение на даден обект“ [4]. Други автори, като Т. Попов например, тълкуват понятието в зависимост от неговата дейност, социална роля, взаимодействия и взаимоотношения с другите обекти и субекти от заобикалящата го социална среда, в която всеки субект намира и притежава свое място. Т.е. субектът е свързан тясно със своята макро- и микросреда и се изявява в нея посредством своята дейност. Според А. В. Брушлинский субектът е човек, който се намира на най-високото ниво на дейност, общуване, автономност и др. За И. Кант, субектът е действащо и знаещо лице, своеобразен резултат от движението на индивида към върховете на съвършенството.

Именно поради тази причина понятието „субект“, в широкия смисъл на неговото разбиране, отразява определена способност на даден човек да бъде инициатор, създател на

живота си, на условията за своето развитие и т.н. А в тесен аспект, под субект се разбира личност, която извършва активна дейност в процеса на взаимодействие и взаимоотношения с другите субекти в социалната среда. Затова и дейността, независимо от своя предмет и мотиви, е винаги субектна, но субектите са различни. В този аспект на разглеждане на проблема може да се приеме като изключително точна дефиницията на понятието, според която: „субектът е човек, който режисира своя живот, познава и трансформира света“ [по 9].

III. Същност на понятието „субектност“

За да се вникне по-дълбоко в същността на понятието „субект“, е добре да се разгледа същността и на друго понятие, което е тясно свързано с него, а именно – субектността. Според редица руски психолози понятието „субектност“ отразява поведението на даден индивид, който притежава съзнание и воля. Способен е да действа целенасочено. Т.е. „субектността определя поведението на човека, който познава и трансформира света“ [по 9]. Това обстоятелство обяснява защо толкова често субектността се приема като предоставяне на възможности на личността за самоуправление, самооценяване, самокоригиране, саморазвитие и самоусъвършенстване. Обстоятелство, което стои в основата и на приемането и разглеждането на пациента като активен и сложен субект в процеса на обучение във висшето медицинско училище. Сложността се дължи на многообразието на специфичните особености, които притежава и се проявява всеки един пациент, а именно [5]:

- възраст;
- пол;
- вид и степен на образование;
- вид и степен на заболяване;
- етнокултурна принадлежност;
- религиозна принадлежност;
- семейно положение;
- наличие или отсъствие на близки и роднини и др.

IV. Специфични особености на пациента като субект в процеса на обучение

Определено възрастта на болния оказва силно влияние върху неговите психически преживявания. Особено раними са възрастните и заста-

рващите хора, тъй като те са почти напълно зависими от помощта и подкрепата на другите. Отделянето от семейството, от удобствата в собствения дом, отсъствието на близките допълнително натоварват болния. Тук следва да се отбележи, че отношението и поведението на болния към и в учебния процес в голяма степен се детерминира от неговата религиозна, културна и етническа принадлежност. Освен това всеки пациент е индивидуалност със свои особености, със свой характер, темперамент, със свои идеали, убеждения и мироглед, което също дава отражение върху отношението му към студентите и към учебния процес като цяло. В резултат на заболяването някои пациенти стават конфликтни, раздразнителни и дори агресивни. Най-често конфликтите са свързани с незачитане на техните права от медицинските екипи. Това обстоятелство изисква от студентите да проявяват по-голямо търпение, толерантност, уважение, разбиране и съпричастност към всеки един пациент, към неговото семейство и близки. От особена важност за изграждането на ефективно взаимодействие между студентите и пациентите е нужно да се проучат и анализират предварително добре личностните особености на всеки един пациент и резултатите от това проучване да бъдат предоставени на студентите. Следва да се обърща внимание и на факта, че за да се прояви като активен субект, пациентът трябва да притежава определени качества, сред които [3]:

- общителност;
- съзнателност;
- отзивчивост;
- отговорност и др.

Необходимо е да се има предвид, че пациентът, в качеството си на субект на процеса обучение, трябва да изпълнява определени функции и роли [3]:

- усвояване на знания – обучаващ се;
- общуване с преподаватели и студенти – общуващ (комуникиращ);
- информиране на преподаватели и студенти – информиращ;
- подпомагане на преподаватели и студенти – подпомагащ;
- регулиране на взаимоотношения – регулиращ, и др.

V. Подготовка на пациента за активно участие в процеса на обучение

Според М. Грудева, за да бъде привлечен пациентът за активно участие в процеса на обучение, той следва да бъде предварително подготвен психически, най-вече от здравните специалисти, които се грижат за неговото оздравяване в съответната клинична база, чрез прилагане на различни подходи, като: проява на уважение и зачитане личността, проява на толерантност по отношение на образователното му равнище, етническата и религиозната му принадлежност чрез проява на емпатия – съпричастност по отношение на страданията му, умерено убеждаване за доброволно участие в процеса на обучение (без пряк натиск), спечелване на доверието на пациента по пътя на непринуденото общуване и в крайна сметка постигане на информирано съгласие [5].

Приобщаването на пациента към активно участие в учебния процес зависи до голяма степен и от педагогическото майсторство на преподавателите и тяхното умение за неговата ефективна организация в реални болнични условия. В този смисъл ролята на преподавателя като водещ субект в процеса на обучение може да се определи и разглежда като изключително сложна и отговорна. „За добрия преподавател е важно да умее да се владее, да се разбира с хората, с които общува, да е съпричастен с техните проблеми, да умее да разговаря“ [10].

VI. Типове поведение на пациентите въз основа на признака отношение към собственото здраве

Според М. Ачкова при привличането и подготовката на пациентите за активно участие в процеса на обучение следва да се взема под внимание и тяхното отношение към собственото здраве. От тази гледна точка авторката разработва и предлага следната класификация [по 1]:

- пациенти с оптимистично отношение – личности, не проявяващи способност за наблюдение и анализ върху функционирането на своя организъм и омаловажаващи ранните симптоми на своето заболяване;
- пациенти с фаталистично отношение – личности, които приемат, че нищо не зависи от тях и че само външните фактори определят

здравословното им състояние;

- пациенти с песимистично отношение – личности, които насочват своето внимание към най-незначителни и обясними прояви, които търсят доказателства за своето неразположение чрез множество изследвания и консултации;
- пациенти с реалистично отношение – личности, които са готови да поемат лична отговорност за своето здраве и да утвърждават здравословния начин на живот;

Според същата авторка в резултат на различното отношение към здравето се открояват и различни видове поведение на пациента [по 1]:

- уравновесено, спокойно и търпеливо – поведение, отличаващо се с прояви на партниране и добра комуникация;
- адаптирано, тревожно поведение – поведение, ангажиращо вниманието на останалите болни и на медицинския персонал с непрестанни оплаквания;
- затварящи се в себе си и необщителни пациенти – изолиращи се от другите, трудно комуникиращи и прикрити;
- пасивно – агресивно и враждебно, често раздразнително поведение – най-често насочено към персонала;
- отричане на болестта – защитен механизъм на отхвърляне, най-често се наблюдава при тежки заболявания;
- регресивно поведение – неспособност за реорганизация и поведение на пълна зависимост от грижите на другите;
- търсене на „вторична печалба от болестта“ – проявява се при хронично болни с цел да получат състрадание и внимание, които не получават в семейството си.

Тук следва да се обърне внимание и на факта, че поведението на пациента в болничното заведение се определя от две доминиращи емоции: страх и срам. Страхът идва най-вече от недоверието към професионалната подготовка на студентите, което често бива приемано от пациентите като заплаха и риск. Това обстоятелство още веднъж доказва необходимостта от предварително задълбочено проучване и анализ на личностовите характеристики на пациентите и задължителна предварителна подготовка на студентите за изграждане на ефективни взаимоотношения с тях, които да

са насочи най-вече към спечелване на тяхното доверие [4]:

- *отговорност* – отнася се до стриктното изпълнение на работата, за която са специално упълномощени;
- *безопасност* – преди всичко да познават и спазват изискванията за безопасна работа;
- *професионална лоялност* – да спазват етичните норми на поведение спрямо колегите си, персонала в болничната среда и пациентите;
- *компетентност* – да притежават високо равнище на знания, умения, отношение и поведение;
- *доверителност* – да пазят тайната на заболяването на пациента.

Подобни взаимоотношения помагат на пациента да се въоръжи с воля, търпение и да се включи активно като равноправен субект в процеса на обучение. Болният не е в състояние да прецени уменията и качествата на обучаваните, но може да оцени начина, по който те общуват с него.

VII. Акценти в подготовката на студентите за общуване с пациентите

Присъствието на пациента като субект в процеса на обучение на бъдещите здравни специалисти поставя особени изисквания към неговата организация и провеждане [4]:

- студентите, попадайки в реални условия на професионална среда, наблюдават и се стремят да изработват образци на поведение още преди да са натрупали достатъчно теоретични знания, умения и навици;
- студентите общуват с пациентите и техните близки в реална болнична среда, което задължително изисква от тях спазване на етично поведение и принципи за конфиденциалност и добронамереност;

- студентите участват в процеса на обучение, върху който оказват влияние различни фактори: вид и тежест на заболяването, усложнения, прогноза и др.

За да се формират практически умения у студентите за ефективно общуване с пациентите и техните близки, е необходимо в процеса на обучение да се използва многообразие от прототипи и модели, върху които първоначално те да упражняват вече получените и затвърдени теоретични знания.

За развитието на професионалните им умения и компетентности е полезно и решаването и разискването на различни клинични задачи и казуси, на базата на системното прилагане на проблемнобазирания подход.

Заклучение

Въз основа на направения анализ на различни литературни източници по проблема може да се направи извод, че пациентът е действително сложен субект, който притежава и се отличава със своя темперамент, характер, физически и психически особености, потребности, интереси, които от своя страна са определящи за неговите реакции и поведение, в условията на процеса на обучение и в лечебнодиагностичния процес. Сложността на пациента като субект се дължи и на неговата възраст, образование, вид и тежест на заболяването, религиозната му принадлежност, отношението му към собственото здраве и др.

Пациентът е значим фактор за формиране на професионалните компетентности на съвременните специалисти. Без неговото активно участие този процес би бил непълен и некачествен. Пациентът още е изключително предизвикателство и за самите преподаватели, които носят отговорност за неговото ефективно включване в обучението на студентите.

Библиография

1. Воденичаров, Ц., М. Митова, С. Младенова. (2008). Медицинска педагогика., Изд. „Артик 2001“, София.
2. Грудева, М. (2010). Основни проблеми на педагогиката и андрагогията. Изд. „МООРЕА“, Варна.
3. Грудева, М., В. Гюрова., Т. Костадинова. (2016). Методика на академичното преподаване във висшето медицинско училище. Методическо ръководство „Теория и методика на образователния процес“. Книга 1. Изд. МУ, Варна.
4. Грудева, М., Ст.Павлова. (2018). Теория на обучението на студенти от професионално направление „Здравни грижи“. Теория и методика на образователния процес. Книга 3. Изд. МУ – Варна.
5. Грудева, М. (2019). Концептуално моделиране на педагогическата и андрагогическата подготовка във висшето медицинско училище. Изд. Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна.
6. Петрова, Г., М. Тодорова. (2006). Медицинска педагогика (Учебно-практическо ръководство). Изд. ИМН, Пловдив
7. Тачева, В.(2014). Комунитативни умения в медицинската практика. Изд. СТЕНО, Варна, 2014
8. Шкуренко, Д. 2002). Общая и медицинская психология (Учебное пособие). Изд. „Феникс“, Ростов-на-Дону.
9. Станчева, Г., М. Грудева. (2018). Формираност на студента като субект на процеса обучение във висшето медицинско училище. Е-списание „Педагогически форум“, бр.3. Изд. ДИПКУ, Ст. Загора
10. Тодорова, Г., М. Грудева. (2019). Общуването в обучението като важен социален и педагогически фактор / Е-списание „Педагогически форум“, бр. 2. Изд. ДИПКУ, Ст. Загора.
11. Торньова, Б., М. Семерджиева. (2011). Утвърждаване на субектната позиция на студента в процеса на обучение в медицинския университет / *Акад. списание „Управление и образование“, Том XVI (4)*. Изд. Университет „Проф. Асен Златаров“, Бургас.
12. <http://talkoven.onlinerechnik.com/> – 17.10.2021 г.
13. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/translate.google/pmc/articles/PMC1116090/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=bg&_x_tr_hl=bg&_x_tr_pto=nui,sc – 22.10.2021 г.

За кореспонденция:

Проф. Маринела Грудева, д.п.
Катедра „Логопедия и медицинска педагогика“
Медицински университет – Варна
бул. Цар Освободител 84, гр. Варна 9002
e-mail: Marinela.Grudeva@mu-varna.bg
